

MALAY TILIDA O'ZLASHMA SO'ZLARNING EKSTRALINGVISTIK VA LISONIY OMILLAR ASOSIDA VUJUDGA KELISHI

Toshpulatova Zarnigor
Toshkent davlat sharqshunoslik
Universiteti, o'qituvchi-stajori

Annotatsiya. Ta'kidlash joizki, tilshunoslikda o'zlashmalar muhim ahamiyat kasb etadi. Malay tili o'zining ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti davomida lug'at tarkibini o'z ichki manbalari hisobiga boyitib, takomillashtirib keldi. Bunday qonuniyatga ko'ra, o'z qatlam negizlari asosida yangi so'zlar yasaladi, mavjud so'z ma'nolari kengaytiriladi, ba'zi so'zlarga qo'shimcha vazifalar yuklanadi, adabiy tilga xalq shevalaridan turli davrlarda, ehtiyojga ko'ra, so'zlar qabul qilinadi. Boshqa tillar kabi malay tili lug'at tarkibining boyishida ichki manba imkoniyatlari muhim asos hisoblanadi. Shunga qaramasdan, dunyodagi hech bir til o'z ichki manbalarigagina tayanib ish ko'rmaganidek, malay tili uchun ham faqat o'z so'zlari, o'z qatlam boyligi va imkoniyatlarigagina kifoya qilmaydi. Malay tili lug'at tarkibining boyish va takomillashuvida tashqi manba muhim rol o'ynaydi. Umuman har qanday til sof holda yashay olmaydi. Turli tillarning turli tarixiy sharoitlarda o'zaro ma'lum munosabatda bo'lishi tabiiy holdir. Bunday munosabat aloqada bo'lgan tillar rivojida ayniqsa uning lug'at tarkibida ma'lum izlarni qoldirishi mumkin. Malay tiliga eng ko'p ta'sir ko'rsatgan va eng ko'p o'zlashmalari mavjud bo'lgan tillar: *sanskrit, arab, ingliz va portugal* tillari hisonblanadi.

Kalit so'zlar: o'zlashma so'zlar, til tarixi, lingvistik omillar, ekstralingvistik omillar, qadimgi malay tili, o'rta davrlar malay tili, yangi zamonaviy davr malay tili.

Аннотация. Следует отметить, что в языкознании большое значение имеют заимствованные слова. За время своего многовекового исторического развития малайский язык обогатил и усовершенствовал свой словарный запас за счет внутренних источников. Согласно этому закону на основе их пластов создаются новые слова, расширяются значения существующих слов, некоторым словам присваиваются дополнительные задачи, из народных диалектов в разные периоды по мере необходимости изменяются литературные языки. принимаются. Как и в других языках, внутренние ресурсы являются важной основой для обогащения малайского словарного запаса. Однако, как ни один язык в мире не опирается на собственные внутренние ресурсы, так и малайскому языку недостаточно только собственных слов, его богатства и возможностей. Внешние источники играют важную роль в обогащении и совершенствовании малайского словарного запаса. Вообще ни один язык не может жить в чистом состоянии. Для разных языков естественно иметь определенные отношения друг с другом в разных исторических условиях. Такое отношение может оставить определенные следы в развитии соприкасающихся языков, особенно в их

словарном запасе. Санскрит, арабский, английский и португальский — языки, оказавшие наибольшее влияние на малайский язык и имеющие наибольшее количество адаптаций.

Ключевые слова: заимствованные слова, история языка, лингвистические факторы, экстралингвистические факторы, древний малайский язык, средневековый малайский язык, современный малайский язык.

Abstract. It should be noted that the process of acquiring words in linguistics is of great importance. During its many centuries of historical development, the Malay language enriched and improved its vocabulary at the expense of its internal sources. According to this law, new words are created based on the foundations of their layers, the meanings of existing words are expanded, additional tasks are assigned to some words, literary language is changed from folk dialects in different periods, according to need, words are accepted. Like other languages, internal resources are an important basis for the enrichment of Malay vocabulary. However, just as no language in the world relies on its own internal resources, Malay language is not enough only with its own words, its wealth and capabilities. External sources play an important role in enriching and improving Malay vocabulary. In general, any language cannot live in a pure state. It is natural for different languages to have certain relations with each other in different historical conditions. Such an attitude can leave certain traces in the development of the languages in contact, especially in its vocabulary. Sanskrit, Arabic, English and Portuguese are the languages that have had the greatest impact on the Malay language and have the largest number of adaptations.

Keywords: borrowed words, language history, linguistic factors, extralinguistic factors, ancient Malay language, medieval Malay language, modern Malay language.

Ma'lum bir tilning taraqqiyot bosqichida bo'lgan o'zgarishlar, shu jumladan so'z o'zlashish jarayinini tahlil qilishimiz uchun ham ushbu tilning etimologiyasiga nazar tashlashimiz zarurdir. Malay tilining etimologiyasiga nazar tashlar ekanmiz, avvalo ushbu tilda so'zlashuvchilar tarixini bilishimiz zarur. Malay xalqlarining kelib chiqishi hali ham noaniq, ammo Xendrik Kern (Gollandiyalik antropolog) va Robert fon Xayn Geldern (Avstriya) kabi ba'zi yevropalik antropologlarning izlanishlari va taxminlari qadimgi malay jamoasining kelib chiqishini nazariy tahlil qiladi. Ularning nazariyasida malaylar avstroneziyalik guruhlardan, ya'ni Xitoyning Yunnan provinsiyasidan kelgan odamlar guruhidan kelib chiqqani, keyinchalik ular odamlarning bir joydan ikkinchi joyga harakatlanishi natijasida to'lqinlarida ko'chib, oxir-oqibat mintaqani egallab olganligi aytilgan.

Ular Proto-malaylar nomi bilan mashhur bo'lgan va miloddan avvalgi 2500 yillarda sodir bo'lgan birinchi to'lqin natijasida malay guruhlarining ko'chishi sodir bo'lgan. Miloddan avvalgi 1500 yilda Malay-Deutro nomi bilan mashhur bo'lgan ikkinchi to'lqin paydo bo'ldi. Ular Janubi-Sharqiy Osiyodagi serhosil qirg'oq

hududlari va pasttekisliklarda yashaydilar. Ularning mavjudligi odamzot protomayzaliklarga sabab bo'ladi, chunki Odam Atoning olmasi, Mahmeri, Jaxut, topilmalar, Biduanda va boshqa ba'zi kichik guruhlar o'rmon hududlari va ichki qismlarga ko'chib ketishgan. Malay-Deutro guruhi hozirgi vaqtda mavjud bo'lgan Malay jamoasining ajdodlari deb aytiladi.

Tilshunoslar malay tili rivojlanishini uchta asosiy bosqichga ajratdilar, ya'ni:

- a. qadimgi malay tili (bahasa melayu kuno)
- b. klassik malay tili (bahasa melayu Pertengahan)
- v. hozirgi zamonaviy malay tili (bahasa melayu moden).

Qadimgi malay tili

Qadimgi malay tili VII-asrda XIII-asrda Srivijaya shohligi davrida ishlatilgan. O'sha paytda qadimgi malay tili tabiatining tilining sodda va tashqi ta'sirlarni qabul qilish oson bo'lganligi sababli tezda davlat boshqaruv tiliga aylangan. Malay tili insonlarning tabaqalanish tartibiga bog'liq bo'lmaganligi bois odamlar orasida juda tez yoyila boshlagan. Malay tili Java tiliga nisbatan sodda tizimga ega bo'lgan. Malayziyaliklar osha paytda hinduizm diniga e'tiqod qilganliklari bois qadimgi malay tilida Sanskrit tilining juda ham ko'p unsurlarini uchratishimiz mumkin. Sanskrit tili olimlar tili hisoblanadi va zodagonlar tomonidan foydalanilgan. Sanskrit tilining malay tiliga ta'siri haqida malayziyalik adabiyotshunos va tanqidchi olim Ismail Hussein shunday deydi: *"Sanskrit tili orqali malay tili o'zining birinchi evolutsiyasini boshdan kechirdi, avvalari oddiy xalq tili bo'lgan malay tili o'zining ilm fan, adabiyot, din va falsafa sohasida rivojlanish qadamini boshladi.* Malay tili ham vaziyat va ehtiyojlarga qarab egiluvchan xususiyatga ega bo'lgan.

Qadimgi malay tiliga mansub qo'lyozmalarni VII asrdagi Pallava tomonidan yozilgan tosh bitiklarda ko'rishimiz mumkin:

- a. Palembangdagi Kedukan Bukitdagi yozuv toshi (mill 683)
- b. Palembang yaqinidagi Talang Ruvo shahridagi yozuv toshi (mill 684)
- v. Bangka orolidagi Kampur shahridagi yozuv toshi (mill 686)
- d. Karang Brahi, Meringin, Hulu Jambi hududidagi yozuvlar toshi (milodiy 686).

Malay atamasi milodiy 644 va 645 yillarda xitoycha belgilarda birinchi marta "malay" atamasi paydo bo'lgan. Ushbu qo'lyozmada yer yuzidagi mevalarni Xitoy qiroliga taqdim etish uchun o'z elchilarini Xitoyga yuborgan "Mo-Lo-Yue" odamlari haqida so'z boradi.

Qadimiy malay tili bir nechta xususiyatlarga ega bo'lgan, ya'ni;

- a. so'zlarning sanskrit tilidan o'zlashish elementlari mavjud bo'lgan;
- b. *b* tovushi qadimgi malay tilida *w* tarzda talaffuz qilingan (Masalan: wulan - bulan)
- v. *e* pepet tovushi mavjud bo'lmagan (misol – dgan yoki dengan)
- d. old qo'shimcha *ber* qadimgi malay tilida *mar* ko'rinishida bo'lgan (masalan, berlepas-marlepas).
- e. qadimgi malay tilida *di*-old qo'shimchasini- (misol: diperbuat niparwuat)

f. bh, th, ph, dh, kh, h kabi qo'sh undosh tovushlar Sanskrit elementlari hisoblanib, ular qadimgi malay tilining asosiy xususiyatlaridan biri hisoblangan.

Klassik malay tili

XIII-asr bu Malay arxipelagida o'tish davrining boshlanishi bo'lib, mintaqada islom dini rivojlana boshlashi bilan ajralib turadi. Islom dinining malay xalqlari va tiliga ta'siri natijasida, Hindiston ta'siri asta-sekin islomiy va arab ta'siriga almashtirila boshladi. Klassik malay tilining gullab-yashnagan kunini davlat hukumati davrining uchta muhim kuniga, Aceh va Johor-Riau hukmronligi davrlariga bo'lish mumkin. Islomni qabul qilgan va ulkan imperiyani muvaffaqiyatli qurgan Birlashgan Malakka mintaqada malay tilining taraqqiyoti va rivojlanishini oshirishga muvaffaq bo'lgan. Malay tili ma'muriy va tijorat faoliyatida hamda "lingua franca" savdo-sotiq tili sifatida ishlatilgan. Malay tili, shuningdek, Malay arxipelagi bo'ylab islomni tarqatish vositasiga ham aylangan. Malay tili Jawi yozuvining yangi shakliga ega bo'lganligi bois islom dini sivilizatsiyasi olib kelgan g'oyalarni ifoda etish zarurati vujudga kelganligi sababli o'z so'z boyligi ham oshirib borgan. Malakka Sultonligining ulug'vorligi Tun Seri Lanangning "Malay yilnomalarida" aniq tasvirlangan, malay tilida yaratilgan ushbu asar malay xalqlari uchun asar bebaho hisoblanadi.

1511 yilda yevropaliklarning kelishi va Malakka Sultonligining portugallarga qulashi malay tilining ta'sirini tugatmaydi. Aksincha, malay tili va adabiyoti bo'yicha tadqiqotlar olib boradigan va qo'lyozmalar yozadigan olimlarning aksariyati shu davrdan boshlab yevropaliklar hisoblangan. *Magellan* bilan italiyalik dengizchi sayohatining etakchisi *Pigafetta* 1521 yilda Tidor orolida to'xtash paytida malaycha -italyancha lug'atni tuzdi. Ushbu lug'atda shu hududda yashaydigan aholining 400dan ortiq so'zlari ro'yxati kiritilgan edi.

Gollandiyalik *Yan Xugen Van Linshoten* 1586-1592 yillarda Indoneziyada yashagan va Portugaliya hukumatida ofitser bo'lib xizmat qilgan. U o'z kitobida malay tili sharqiy davlatlar tillari orasida eng obro'li til sifatida qaralishini ta'kidlagan. XVIII-asrning boshlarida Gollandiyaning meng'anay Malay arxipelagi provinsiyasi haqida yozgan ruhoniylar va tarixchi *Fransios Valentijn* Bahasa Melayuning ahamiyatini quyidagicha ta'riflagan:

"Ularning tili, malaycha, nafaqat qirg'oq hududlarida, balki butun Malay arxipelagida va Sharqning barcha mamlakatlarida gaplashadigan, hamma hamma uchun tushunarli bo'lgan til sifatida ishlatilgan."

Malay tilining yuksak obro'si va uning qo'llanilishi mintaqada keng tarqalganligining isboti Malay arxipelagidagi hokim va qirol-*raja* o'rtasidagi yozishmalarda qo'llanilganligida ham ko'rishimiz mumkin. Ular orasida:

- a. Aceh sultonining ingliz kapitani *Jeyms Lansterga* maktubi (1601)
- b. Aceh Sulton *Alauddin Shohning Garri Midltonga* maktubi (1602)
- v. Aceh sultonining ingliz qiroli *Jeymsga* maktubi (1612)

(Uchala maktub ham hozirgi kunda *Bodelein* kutubxonasida, Londonda saqlanin kelinmoqda).

Malay tilining obro'sini oshirishda mahalliy arboblarning sayi-harakatlari ham alohida taqsiqga sazovor hisoblanadi, ular orasida:

- a. Shayx Nuruddin al-Raniri ("Bustanul Salatin")
- b. Shamsuddin Al-Sumaterani ("Mirat Al-Mukmin")
- v. Abdul Rauf Singkel ("Mirat Al-Tullab")
- d. Xamza Fansuri ("Qayiq she'riyati")

Zamonaviy malay tilini rivojlanishi

Zamonaviy malay tili XIX asrda boshlangan deb taxmin qilinadi. Abdullah Munshi asarlari zamonaviy malay tili asrning boshlanishi deb hisoblanadi, chunki u malay mumtoz adabiyotini boshlab birganligi bilan e'tirof etiladi. Malayziyani inglizlar mustamlakaga aylantirishlaridan oldin malay tili yuqori mavqega ega bo'lib, islom ta'lim markazida o'qitish, ma'muriyat va boshqaruv, adabiyot va xalqni o'qitish tili vazifasini bajarib kelgan. Ikkinchi jahon urushidan keyin inglizlar ingliz tilini malayziya maktablarida o'qitish sisosatini ilgari surganlar. Buning natijasida malay tili mavqeyiga juda katta ta'sir ko'rsatan, va shu asrdan boshlab juda ko'p inglizcha atamalar o'zlashtirilgan.

Malayziya mustaqilligini qo'lga kiritgach, Konstitutsiyaning 152-moddasida malay tili milliy til sifatida belgilab qo'yilgan bo'lib, unda "mamlakatning milliy tili malay tili va parlament qonunlarida nazarda tutilgan lavozimlarda yozilishi kerak" deb qayd etilgan. 1963-1967 yillardagi milliy til to'g'risidagi qonunda malay tili mamlakatning rasmiy tili ekanligi (federal, shtat, mahalliy va qonuniy organlar bilan barcha munosabatlarda ishlatiladigan til) ekanligi belgilab qo'yilgan. 1956 yildagi Razak ma'ruzasida malay tili ta'lim tizimida o'qitish tili sifatida foydalanilishi va irqalar orasidagi birlikning asosiy vositasiga aylanishi tavsiya etilgan.

Malay tili etimologiyasida, malay tilida o'zlashmalarning paydo bo'lishiga boshqa tillarda bo'lgani kabi lingvistik va ekstralingvistik omillar sabab bo'lganini ko'rishimiz mumkin. Xo'sh, lingvistik va ekstralingvistik omillar bir-biridab nimasi bilan farq qiladi:

Lingvistik (lisoniy) omillar. Bularga muayyan tilning strukturaviy va sistemaviy xususiyatlari - fonemalar tizimi, lug'at boyligi, morfema tiplari, so'z yasash modellari, grammatik qurilishi, leksik, grammatik birliklarning semantik va funksional xususiyatlari, ular o'rtasidagi aloqa va munosabatlarni belgilovchi qoida-qonuniyatlar kiradi.

Ekstralingvistik (nolisoniy) omillar. Bularga tildan tashqarida mavjud bo'lgan faktorlar kiradi: ijtimoiy tuzum formalari, tarixiy jarayonlar, xalqlar va millatlar o'rtasidagi iqtisodiy siyosiy, madaniy va ma'rifiy aloqalar, ilm-fan rivoji, ishlab chiqarish va texnika taraqqiyoti, ijtimoiy tafakkur, inson ruhiyati, his-tuyg'ulari, til va yozuvga oid qonun va farmonlar shular jumlasidandir. Masalan, Malayziya mustaqillikka erishgach, uning ijtimoiy- siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy va ma'naviy hayotida ham jiddiy o'zgarishlar yuz berdi: bozor iqtisodiyotining rivojlanishi, milliy qadriyatlarga e'tibor kuchaydi, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning yangi shakllari yuzaga keldi. Bularning barchasi til leksikasiga ham

ta'sir o'tkazdi, qadimdan ishlatilgan so'zlar o'rnini yangi atamalar egallay boshlaydi. Keltirilgan ma'lumotlardan shu narsa anglashiladiki, milliy tilning, shu jumladan, milliy adabiy tilning taraqqiyotida lisoniy va nolisoniy omillar birga qatnashadi, ularning biri ikkinchisiga sharoit yaratadi, har ikkalasi bir butun mexanizm sifatida xizmat qiladi; til va jamiyat, til va ong, til va tafakkur munosabatlari shuni taqozo qiladi.

Olib borilgan tahlilardan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, malay tilida o'zlasha so'zlarning o'zlashishiga asosan ekstrolingvistik omillar sabab bo'lgan, chunki, sanskrit va arab tili malay xalqlarining qadimdan dini va e'tidodi, hayot tarsi bilan uzviy bog'liq bo'lgan bo'lsa, Portugal va ingliz tili esa malay klassik va zamonaviy malay tilining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etganligini ko'rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdul Hamid Mahmood. Kamus Linguistik. – KL.: Dewan Bahasa dan Pustaka.
2. Abdul Basir Awang. Peminjaman kata bahasa Arab dalam bahasa Melayu. – P.,
3. Amadun Husin. Morfologi dalam pembinaan bahasa Melayu. Tesis Master. – KL.: Universiti Kebangsaan Malaysia. 2010.
4. Any Rozita Abdul Mutalib. Analisis Linguistik kata pinjaman terpilih bahasa arab dalam enakmen undang-undang keluarga islam. – M.: Universiti Sains Malaysia. 2008.
5. Abrak Otman, Nik Safiah Karim. Kamus fajar bahasa melayu. – KL.: Oxford fajar.
6. Collins, James T. Mukadimah Ilmu Etimologi. – KL.: Dewan Bahasa dan Pustaka.